

દુનીયા ઝૂકતી હૈ, ઝુકાનેવાલા ચાહીયે

સંકલન: વિપુલ એમ દેસાઈ

<http://suratiundhiyu.wordpress.com/>

એલોપેથીનાં શોષણ સામે દવાનો ખર્ચ શૂન્ય રાખવાની કળા

Kanti Bhatt

ધર્મકથા પ્રમાણે દેવતાઓએ પણ ધન્વંતરી નામના વૈદ રાખવા પડતા હતા ગાંધીજીએ સ્થાપેલા ઉરૂલીકાંચનના નિસર્ગોપચાર કેન્દ્રમાં વર્ષે ૬૦૦૦ દર્દી વગર દવાએ સાજા થાય છે

ધર્મકથા પ્રમાણે દેવતાઓએ પણ ધન્વંતરી નામના વૈદ રાખવા પડતા હતા. તંદુરસ્તી માટે "ધ ફ્રસ્ટ વેલ્થ ઈઝ હેલ્થ" માનવીના મહત્ત્વનું પ્રથમ ધન હોય તો તે આરોગ્ય છે.

આજથી ૫૭ વર્ષ પહેલાં મારા જૂના મરડાને ભાવનગરના વિખ્યાત ડોક્ટર હેમંતકુમારે હોપલેસ કહી મને છ મહિના જ જીવવાનું અલ્ટીમેટમ આપ્યું.

ત્યારે ભાવનગર નજીક સણોસરોમાં સર્વોદય સંમેલન ભરાયું. વિનોબા ભાવે અને ગાંધી-સેવકો આવ્યા, તેમાં આરોગ્ય પ્રદર્શન રખાયું તેમાં બચુભાઈ ચોટાઈ નામનાં ગાંધી ભક્તે નિર્સોપચાર સ્ટોલ રાખેલો.

ત્યાંથી સરનામું લઈને હું તુરંત મુંબઈ અને મુંબઈથી ધોંડમનમાડ પેસેન્જરમાં બેસીને પુણેથી ૩૩ કિ.મી.. દૂર મહાત્મા ગાંધીજીએ સ્થાપેલા નિસર્ગોપચાર આશ્રમમાં ગયો અને ભાવનગરના તખ્તસિંહજી હોસ્પિટલના પારસી ડોક્ટરને ખોટા પાડી આજે ૮૩ વર્ષે જીવતો છું એટલું જ નહીં પણ ૧૮ કલાક કામ કરું છું.

ગાંધીજીના આશ્રમમાં મેં પ્રથમ બોર્ડ જોયું "યહાં સે રોગીકો યોગી બનકે જાના હૈ." અર્થાત ખાનપાન, વિચારો વર્તન એ તમામ બાબતમાં સાદાઈ રાખવી પડશે. વળી યાદ રહે કે દેવતાઓ પણ ગમે તેટલો સંયમ રાખતા પણ તેમણે "ધન્વંતરી"નામના વૈદ રાખવા પડતા.

ગાંધીજીએ ગમે તેટલી સાદાઈ રાખી પણ તેમને બીમારી સતાવતા તે ૧૯૪૬ આજુબાજુ પૂણેમાં ડો. દિનશા મહેતાની નિસર્ગોપચારની ટ્રીટમેન્ટથી તેની પેટની બીમારી સારી કરી પછી પુણેથી ૩૩ કિ.મી. દૂર ઉરૂલીકાંચનમાં ત્યાંના સેવાભાવી ગ્રામજનોમાં મોતીલાલ કોઠારી, પન્નાલાલ બલદોદ્રા, મહાદેવ કાંચન બંદોપંત અને યુવા કાર્યકર દત્તાબા કાંચન તેમ જ ખાસ તો મણીભાઈ દેસાઈને બ્રહ્મચારી બનાવીને ત્યાં નિસર્ગોપચાર આશ્રમ ઊભો કર્યો.

મોટા ઉદ્યોગપતિ રામજીભાઈ કામાણીથી માંડીને કવિ મકરંદ દવે અને કુંદનિકા કાપડિયા નિસર્ગોપચારની ટ્રીટમેન્ટ લઈ આવ્યા છે. હું ગયો ત્યારે પાંચ દાયકા પહેલાં માત્ર સોળ દર્દીઓ હતા. આજે ઉરૂલીકાંચનમાં ૧૩૦થી ૧૪૦ દર્દીઓ છે અને વેઈટિંગ લિસ્ટ રાખવું પડે છે.

છેલ્લા બે દાયકાથી સેવા કરી રહેલા ડો. રવીન્દ્ર વસંત નિસાલ અને તેમની નીચેના ડોક્ટરો શ્રીમતી હેમા આર્થ, ડો. અભિષેક દેવીકર, ડો. જયા જયસ્વાલ, ડો. અમેય દેળકર અને ડો. શ્રુતિ ભાવસારને મારે અભિનંદન આપવા પડે કે આજે તેઓ એલોપેથી હો, વૈદ્ય હો કે હોમિયોપેથ બન્યા હોત તો ધારો તો પૈસાના ઝાડ ખંખેરી શકતા, પણ ઉરૂલીમાં યોગી બનીને અને બહુ ધીરજથી રોગને ધરમૂળથી નાબૂદ કરવાની એકમાત્ર થેરપી-નિસર્ગોપચારના તમે સૌ ભક્ત બન્યા છો. વર્ષે ૬૦૦૦ દર્દી સાજા થયા છે, વગર દવાએ.

આજે જ્યારે એલોપેથીએ જગતની આરોગ્ય-સેવાને "હેલ્થ ઈન્ડસ્ટ્રી" બનાવીને એલોપેથિક દવાઓથી ફાર્માસ્યુટિકલ કંપનીઓને વર્ષે ખાસ્સા ૬૦૦ અબજ ડોલરનો (છસ્સો અબજ) વકરો કરાવે છે અને મુંબઈમાં હું જોઉં છું કે મારી પાડોશમાં ઝૂંપડપટ્ટીમાં રહેતી મારી કામ કરનારી બે બહેનો સહિત તમામ ઝૂંપડાવાસી અપવાદ સિવાય મહિને એલોપેથીની સરેરાશ રૂ. ૬૦૦થી રૂ. ૧૫૦૦ની દવાનો ખર્ચ (મહિને) રાખે છે. ત્યારે નિસર્ગોપચારના સિદ્ધાંત પ્રમાણે હું રહું છું. એટલે મારો દવાનો કોઈ ખર્ચ નથી. બીજા શબ્દોમાં માટું મેડિકલ બિલ પાંચ-છ દાયકાથી ઝીરો છે થેંકસ ટુ નેચરોપથી. હા. વારસાગત રીતે અને પેરેલેસીસ થયો છે તે પણ મેં અગાઉ લખ્યું તેમ વધુ પડતી કેરી ખાવાથી મને વધુ પડતા માનસિક શ્રમ થકી જ થયો છે.

પણ નિસર્ગોપચારને વળગી રહ્યો છું તેથી મારી રોજી-રોટી (લેખન) ચાલે છે, જમણું અંગ ખોટું છે. ડાબેરી છું એટલે ડાબું અંગ વધુ જોરદાર ચાલે છે, લેખનમાં-વાંચનમાં.

ફાર્માસ્યુટિકલ ઈન્ડસ્ટ્રીનો જગતનાં ટર્નઓવરનો સાચો આંકડો મળતો નથી. પરંતુ યુરોપ-અમેરિકામાં તો દરેક નાગરિકનો સરેરાશ વ્યક્તિ દીઠ દવા-ટ્રીટમેન્ટનો ખર્ચ વર્ષે ૪૦૦૦૦ ડોલર છે. ભારતમાં ડો. એન.સી. અસ્થાનાના સંપર્ક પાસેથી આંકડો મળ્યો છે કે ભારતમાં માત્ર મે-૨૦૧૩નો એલોપેથિક દવાનો વકરો રૂ. ૬૩૭૦ કરોડનો હતો. તે પણ દર મહિને ૧૦ ટકા વધે છે.

આજે ભારત જેવા ગરીબ દેશમાં મધ્યમ વર્ગ જ વર્ષે રૂ. ૧૦૦૦૦૦ કરોડની દવા અજ્ઞાનને કારણે આરોગી જાય છે. વર્લ્ડ હેલ્થ ઓર્ગેનાઈઝેશનના સાધનોમાંથી જાણવા મળ્યું કે ફાયઝર, બ્રિસ્ટોલ, મેયર્સ, સ્કવીબ, ઝલેક્સો, સેનોફી અને ખાસ તો નોવોર્ટિસ જ ૩૦૦ અબજ ડોલરની દવા વેચે છે.

દર વર્ષે ૩૦ ટકાને વેગે તેમનો વકરો અને નફો વધતો જાય છે. વર્લ્ડ હેલ્થ ઓર્ગેનાઇઝેશન (ડબ્લ્યુ.એચઓ)ના કહેવા પ્રમાણે જગતની ફાર્માસ્યુટિકલ ઈન્ડસ્ટ્રીમાં ૩૩થી ૩૫ ટકાનો હિસ્સો માત્ર ૧૦ જબ્બર-જાલીમ-નફાવાળી કંપનીઓનો છે અને તે બધી જ જાપાન-યુરોપ અને અમેરિકામાં છે. હવે વર્લ્ડ હેલ્થ ઓર્ગે.નો અંદાજ છે કે જગતની ૮૫ ટકા ફાર્માસ્યુટિકલ માર્કેટ મોટી ૧૦ કંપનીના હાથમાં છે. તે કંપની મનફાવે તે રીતે ભાવો વધારી શકે છે.

જેવો રોગ, જેવી દવા અને ખાસ તો કેન્સરનો હાઉ આપણને ખાઈ જાય છે અને દવા કંપનીને તગડી બનાવે છે. વર્લ્ડ હેલ્થ આર્ગે. કહે છે કે આરોગ્યની ઉપયોગી માહિતી આપવામાં મામૂલી ખર્ચ થાય છે એના કરતાં ફાર્મસીઓ ૫૦ ગણો દવાની જાહેરખબર અને પ્રોમોશનમાં વાપરે છે.

અમેરિકાના પ્રતિષ્ઠાવાન અને પ્રતિભાવાન એમ.ડી. થયેલા ડો. મેડમ માર્સિયા એન્ગેલ કહે છે કે "ફોર્યુન ફાઈવ હંડ્રેડ"ના લિસ્ટમાં આવતી માત્ર ૧૦ ડ્રગ કંપનીઓનો નફો (નફો) ૩૫.૯ અબજ ડોલર છે એટલે કે ૨૦૦૨માં જગતની ટોચની ૪૯૦ જેટલી કુલ બિઝનેસ-જાયન્ટ કંપનીઓના કુલ નફા કરતાં માત્ર દસ ડ્રગ કંપનીનો નફો વધુ હતો.

તમે પૂછશો કે આ વળી ડો. માર્સિયા એન્ગેલ કોણ? આ ડો. માર્સિયા અમેરિકા-યુરોપની "ધ ન્યુ ઇંગ્લેન્ડ જર્નલ ઓફ મેડિસિન"ના પ્રતિષ્ઠિત પ્રકાશનના તંત્રી હતા.

તેમણે "ધ ટ%થ એબાઉટ ધ ડ્રગ કંપનીઝ: હાઉ ધે ડિસીવ ચેશન્ટસ" નામનું પુસ્તક લખ્યું છે. આ પુસ્તકના ન્યૂયોર્ક ટાઈમ્સ અને વોશિંગ્ટન પોસ્ટે પેટભરીને વખાણ કર્યા છે.

ન્યૂયોર્ક ટાઈમ્સે લખ્યું છે કે ડો. માર્સિયા ધગધગતી વાણીમાં દવા કંપનીઓની બેશરમીને નગ્ન કરીને ખુલ્લી કરી છે. ડો.માર્સિયા કહે છે કે, ડાયાબિટીસ અને ડિપ્રેશનના રોગને એટલો ચગાયો છે કે દવા કંપનીઓ "લોકપ્રિય થયેલી પોતાની દવાના ભાવ વર્ષમાં 'સેવરલ-ટાઈમ્સ' વધારે છે. દા.ત. કલેરિટીન નામની ટોપ-સેલિંગ એલર્જી પીલની કિંમત દવા કંપનીએ પાંચ વર્ષમાં તેર-તેર વખત વધારી છે.

આજે ૨ ઓક્ટોબરે ગાંધી જયંતી અને લાલબહાદુર શાસ્ત્રી જયંતી નિમિત્તે નિસર્ગોપચારને બહાને ગાંધીજીના જીવનના મહત્ત્વના યોગદાનને આજે યાદ કરીએ. થેંકસ ટુ ગાંધીજી કે ૬૦ વર્ષમાં તેને કારણે બે-ત્રણ નિસર્ગોપચાર જ કેન્દ્ર હતાં તેને બદલે ભારતમાં હવે ૩૦-૩૦ નિસર્ગોપચાર કેન્દ્રો થયાં છે - કાન્તિ ભટ્ટ

તમારા મનમાંથી રોગોનો ફફડાટ દૂર કરો:

સ્વર્ગસ્થ ડૉ. મનુ કોઠારીને મળીને, વાંચીને, સાંભળીને તમારા મનમાંથી રોગનો ફફડાટ દૂર થઈ જતો.

સન્ડે મોર્નિંગ - સૌરભ શાહ

જેમને લીધે જિંદગી જીવવા જેવી લાગતી હોય એવા લોકો જતા રહે ત્યારે સાચું કહું, જીવન ઓછું જીવવા જેવું લાગે છે. તબીબી ક્ષેત્રનાં જેમનાં સંશોધનોને હવે પશ્ચિમી મીડિયા પણ સ્વીકારી રહ્યું છે તે આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાતિપ્રાપ્ત ડૉ. મનુ કોઠારીએ ત્રણ દિવસ પહેલાંના ગુરુવારે ૭૯ વર્ષની ઉંમરે છેલ્લો શ્વાસ લીધો ત્યારે કંઈક આવી જ ફીલિંગ આંખમાંથી છલકાઈ ગઈ. દવા આપીને દર્દીને સાજા કરનારા ડોક્ટરને લોકો દેવ ગણે છે. એ હિસાબે દવા આપ્યા વિના દર્દીને સાજા કરનારા ડોક્ટર મહા-દેવ ગણાવા જોઈએ.

તબીબીશાસ્ત્રની ટોચની પદવીઓની હારમાળા ધરાવતા ડૉ. મનુ કોઠારીનું કેન્સર અંગેનું સંશોધન આજે પણ કોઈ પડકારી શકતું નથી. ધ વૉશિંગ્ટન પોસ્ટ અને ધ ન્યૂ યૉર્ક ટાઈમ્સ છેક હવે એવા રિપોર્ટ્સ છાપતા થયા છે કે મેડિકલ ક્ષેત્રમાં 'ઓવર ડાયઝોસિસ' થાય છે. ડૉ. મનુ કોઠારી દાયકાઓથી સલાહ આપતા રહ્યા કે વાતવાતમાં ચેકઅપ કરાવવા દોડી જવું મૂર્ખામી છે. કમ્પ્લીટ બોડી ચેકઅપ કમ્પ્લીટ નાદાનિયત છે. ડાયઝોસિસ માટે ફી ઓફ ચાર્જ યોજવામાં આવતા કેમ્પ્સ વાસ્તવમાં ધરાકો મેળવવાની માર્કેટિંગ યોજનાઓ છે. સ્વામી સચ્ચિદાનંદે કહ્યું છે કે ખંડન કરવાથી ખંડન થતું નથી, ઊલટાનું ખંડન થાય છે. મુંબઈની કેઈએમ હોસ્પિટલ સાથે સંલગ્ન જી. એસ.

મેડિકલ કોલેજના એનેટોમી વિભાગના ભૂતપૂર્વ ડીન ડૉ. મનુ કોઠારી તબીબી ક્ષેત્રે કોઈનુંય ખંડન નહોતા કરતા પણ પોતાની તબીબી વિચારધારાને આગવી શૈલીમાં વ્યક્ત કરતા રહેતા. તેઓ તબીબી ક્ષેત્રના કે તબીબોના વિરોધી નહોતા પણ આ પવિત્ર ક્ષેત્રમાં ચાલી રહેલી ગેરરીતિઓને વૈજ્ઞાનિક ઢબે તમારી સમક્ષ ઉઘાડી પાડતા. એમને મળીને, વાંચીને, સાંભળીને માંદગી માટેનો તમારો ફફડાટ સાવ ગાયબ થઈ જતો.

માણસને સૌથી વધુ ભય શેનો સતાવે? મૃત્યુનો? ના. મૃત્યુનો ભય એને પોતાને હોય એના કરતાં વધારે એના પર જેમનાં જીવનનો આધાર છે એવી વ્યક્તિઓને વધારે હોવાનો. કારણ કે એના ગયા પછી એણે તો કશું સહન કરવાનું નથી, એના આશ્રિતોએ વધુ સહન કરવાનું હોય છે. મૃત્યુ કરતાં પણ મોટો ભય માણસને રોગનો હોય છે. શરદીખાંસી જેવા રોગની વાત નથી. અલ્ઝાઈમર્સ ડિસીઝ જેવા રોગ. કેન્સર કે હૃદયને લગતા રોગ. વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે તમે યાદશક્તિ ગુમાવતા જાઓ તો તમારી આજીવિકા ગુમાવી બેસો. અલ્ઝાઈમર્સનાં પરફેક્ટ કારણો કે એક્યુરેટ ઉપચારો શોધાયા નથી. આ રોગ ન થાય એ માટે તમે પ્રિવેન્ટિવ મેઝર્સ લઈ શકતા નથી. કેન્સર થવાનો તમને ડર હોય તો પણ તમે એ માટે પ્રિવેન્શનનાં પગલાં લઈ શકતા નથી, કારણ કે કેન્સર શું કામ

થાય છે એનું જ સંશોધન હજુ અધૂરું છે. કેન્સરના દર્દીને સાજા કરનારી દવાઓ માત્ર દાવાઓ છે, ક્લેમ્સ છે. ઉલ્કાપાતનો ચોક્કસ સમય કહી શકનારું વિજ્ઞાન આપણી પાસે છે, કેન્સરને જડમૂળમાંથી ઉખાડી નાખનારું વિજ્ઞાન નથી.

હાર્ટ એટેક. કોઈ પણ ઉંમરે હૃદયરોગનો હુમલો આવી શકે. રોગથી મરી જવાનો 5૨ માણસને એટલો નથી હોતો જેટલો રોગની સારવાર પાછળ આર્થિક રીતે પાયમાલ થઈ જવાનો ભય હોય છે. આ ભયગ્રંથિને કારણે દવા બનાવનારી કંપનીઓ, મેડિકલ રિસર્ચ સેન્ટરો, હોસ્પિટલો તથા ડોક્ટરી આલમનો ધંધો ખૂબ ફૂલેફાલે છે. મેડિકલેઈમ જેવા વીમા લેનારી કંપનીઓ પણ હવે આ બેન્ડવેગનમાં સામેલ થઈ ગઈ છે.

કોઈપણ માણસનું શરીર અમુક ચોક્કસ પ્રકારના કોષો સાથે જન્મે છે. માણસની તંદુરસ્તીનો આધાર એને રોગ થયા પછી મળતી સારવારની ઉત્કૃષ્ટતા પર નહીં, પરંતુ રોગ થયા પહેલાંની એની શારીરિક - માનસિક પરિસ્થિતિ પર છે. આ વાતને જરા વધુ સરળતાથી જોઈએ. પહેલું સુખ તે જાતે નર્યાની કહેવતમાં પ્રિવેન્શન ઈઝ બેટર ધેન ક્યોર ઉક્તિનો સમાવેશ થઈ જાય છે. જે વાતને તબીબી વિજ્ઞાનની સચોટતાનો આધાર જોઈએ તે વાત મારા જેવા કોઈ બિનતબીબના મોઢે બોલાતી કે એવાની કલમે લખાતી હોય ત્યારે એની વિશ્વસનીયતા ઘટી જાય. એટલે જ ડૉ. મનુ કોઠારી અને એમનાં કલીગ ડૉ. લોપા મહેતાએ લખેલાં કેટલાંક પુસ્તકોના નિયોડરૂપે એમણે કહેલી જ બે-ચાર વાત આ શ્રદ્ધાંજલિના લેખમાં ટાંકવા માગું છું:

આ બંને લેખકોએ એક જગ્યાએ રોકફેલર ફાઉન્ડેશને પ્રગટ કરેલા પુસ્તક 'ડુઈંગ બેટર ફીલિંગ વર્સ'ને ટાંક્યું છે. આ પુસ્તકના નિયોડરૂપે કહેવાયું છે કે તબીબી સંભાળનું ધોરણ ઊંચું એટલે સ્વાસ્થ્યનું ધોરણ પણ ઊંચું એવું સમીકરણ ખોટું છે. જન્મ વખતે જ નવજાત શિશુ જીવશે કે નહીં, કેટલું જીવશે, વ્યક્તિ જીવનભર કેટલો વખત સાજો રહેશે અને કેટલો વખત માંદી એ નક્કી થઈ જાય છે અને આવી બાબતોમાં ૯૦ ટકા વખત ડોક્ટરો, દવાઓ કે હોસ્પિટલો કશું જ કરી શકતાં નથી. ૯૦ ટકા માંદગી જે પરિબળોથી નિયંત્રિત થાય છે તેના પર ડોક્ટરોનો કે દવાઓનો કોઈ જ કાબૂ હોતો નથી. આ પરિબળો છે વ્યક્તિની અંગત જીવનરીતિ (ધૂમ્રપાન જેવી કુટેવો કે નિયમિત કસરત જેવી સારી આદતો કે ચિંતાજનક સ્વભાવ, આનંદી મિજાજ જેવી માનસિકતા), સામાજિક પરિસ્થિતિ (આવક, ખોરાકની ગુણવત્તા તથા એનું પ્રમાણ, માતાપિતાનો શારીરિક વારસો), રહેઠાણ, હવાપાણી અને આસપાસનું વાતાવરણ, માણસને આધુનિક યુગમાં જે પ્રકારની માંદગીઓ આવે છે એમાંથી ઘણીખરીને તબીબી ક્ષેત્ર મહાત કરી શકતું નથી એવું આ પુસ્તક કહે છે.

ડૉ. મનુ કોઠારી અને ડૉ. લોપા મહેતા 'ઓક્સફર્ડ કમ્પેનિયન ટુ મેડિસિન'ને ટાંકીને કહે છે કે: 'કેટલાય દરદીઓ તેમની માંદગીમાંથી ડોક્ટરની દવા લીધા વિના તેમ જ ખોટી માત્રા કે

બિનઅસરકારક દવા લીધી હોવા છતાં, સાજા થઈ જાય છે. સાજા થવા માટે કુદરત જ કારણભૂત છે એની ડોક્ટરોને ખબર હોય છે. તેમને એ પણ ખ્યાલ હોય છે કે મોટા ભાગની માંદગીમાં રોગી આપમેળે સાજો થઈ જાય છે. જિંદગી બચાવવા માટે દવા કે શસ્ત્રક્રિયાની જ્વલ્લે જ જરૂર પડે છે. ડૉ. મનુ કોઠારીએ પોતાના દીર્ઘ અને સ્વસ્થ આયુષ્ય દરમિયાન આપણા જેવા કોમન પીપલને ધ્યાનમાં રાખીને કહેલી અગણિત વાતોને જો કેપ્સ્યુલરૂપે મૂકી આપવી હોય તો આ પાંચ તારણો નીકળે. આ પાંચ વાતો યાદ રાખીને ડૉ. મનુ કોઠારીને સાચી શ્રદ્ધાંજલિ આપીએ:

૧. રોગ શરીરનો ધર્મ છે અને મૃત્યુ સમયનો ધર્મ છે. આ બન્ને વચ્ચે કારણ અને પરિણામનો સંબંધ નથી. ઉંમર સહજ બેતાળાં આવવાં, વાળ સફેદ થવા, ચામડી પર કરચલી પડવી, મોતિયો આવવો, શરીરનું કદ સહેજ ઓછું થવું - આ બધાને સહજ રીતે, શરીરના ગુણધર્મની જેમ આપણે સ્વીકારીએ છીએ એમ જ હૃદયની ધમનીમાં જોવા મળતા વિકારોને (જેને કારણે લોકો બાયપાસ કરાવવા દોડી જાય છે) પણ ઉંમર સહજ ફેરફારો તરીકે સ્વીકારવાની સમજ કેળવવી પડશે.

૨. રોગ અને મૃત્યુને કારણ-કાર્યનો સંબંધ નથી. તંદુરસ્ત વ્યક્તિઓ આંખના પલકારામાં ઢળી પડે છે અને લાંબા વખતથી પીડાતા માનવીની જીવનદોરી ટકી રહે છે. મૃત્યુ માત્ર રોગને કારણે જ આવે છે એવું નથી. દરેક રોગનો ઈલાજ છે જ એવું પણ નથી. રોગ જ મૃત્યુનું કારણ છે એવી ભ્રમણામાંથી તબીબી વિજ્ઞાન બહાર આવ્યું નથી. એમાંથી મુક્ત થવાનો સમય પાકી ચૂક્યો છે.

૩. પોતાને અને પોતાના એકદમ નિકટના સ્વજનોને રોગ લાગુ પડે છે ત્યારે ડોક્ટરો ખપ પૂરતો ઉપચાર કરે, ઉગ્ર સારવારનો આશ્રય નથી લેતા.

૪. રોગનું નિદાન વહેલું થયું કે મોડું, રોગની ઉગ્રતા વધુ કે ઓછી, એવી વિવિધ બીનાઓ રોગની તવારીખમાં મીનમેખ કરી શકતી નથી. રોગનું નિદાન વહેલું થયું હોત તો સારું થાત એવો ઉલ્લેખ કરી, રોગમાંથી મુક્ત કરવાનો જશ પોતે રાખીને સારું ન થવાનો સંપૂર્ણ બોજો રોગીના ગળે નાખી ડોક્ટર પોતે છૂટી જાય છે.

૫. વિશ્વભરના અભ્યાસો પરથી તારવણી નીકળે છે કે પ્રત્યેક ૧૦ ઈલાજમાંથી ૯ ઈલાજ બિનજરૂરી, બિનઅસરકારક કે અસહાયક પુરવાર થાય છે.

કાગળ પરના દીવા :

માણસના સદ્ગુણોને યાદ કરવા એનું મૃત્યુ થાય ત્યાં સુધી રાહ જોવાની? -સૌરભ શાહ